

УДК 332.13:332.122:330.322

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-16>**Шеленко Д.І.**

доктор економічних наук, професор,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9214-7258>

Шпикуляк О.Г.

доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН, учений секретар Інституту,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Бойчук А.В.

аспірант,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2715-4420>

Shelenko Diana

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Shpykuliak Oleksandr

National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

Boichuk Andrii

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД НА ЗАСАДАХ АКТИВІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Оцінка інвестиційної привабливості територіальних громад дозволила виділити основні проблеми щодо залучення інвестицій. У статті виокремлено, проблеми інвестиційного потенціалу, які передбачають взаємозалежність і взаємозв'язок багатьох факторів, і механізмів, які не мають суто матеріального характеру, оскільки вони належать до культури, політики, інституцій та суспільства загалом. Мета дослідження полягає у розкритті основних пріоритетів формування інвестиційного потенціалу соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану. У процесі дослідження використано загальнонаукові і спеціальні методи, зокрема: системно-структурний аналіз (при аналізі напрямів розвитку територіальних громад та неймовірних сіл); екстраполяції (при обґрунтуванні залучення інвестиційного потенціалу розвитку територіальних громад на перспективу) та ін. Доведено, що підприємництво відіграє важливу роль у реалізації стратегій формування інвестиційного потенціалу соціально-економічного розвитку територіальних громад. Виокремлено, що інвестиційна привабливість територіальної громади повинна включати: наявний економічний потенціал, мережу поселень і мережу громадських послуг, а також соціальний і людський капітал, оскільки саме це дозволить максимально використовувати можливості, що виникають в соціально-економічному середовищі, зокрема того яке напряму буде пов'язане зі сприятливою економічною ситуацією в країні. Здійснено оцінку інституційної системи управління надходженням інвестицій у розвиток територіальних громад України, зокрема розкрито: мету інвестиційного проєкту, майбутні вигоди для територіальної громади та вартість інвестиційного проєкту.

Ключові слова: інвестиційний потенціал, соціально-економічний розвиток, територіальні громади, підприємництво, управління.

STRATEGIC MANAGEMENT PRIORITIES FOR THE FORMATION OF THE INVESTMENT POTENTIAL OF THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES ON THE BASIS OF ENTREPRENEURSHIP ACTIVATION

The assessment of the investment attractiveness of territorial communities allowed us to identify the main problems in attracting investments. The article highlights the problems of social, economic and investment potential, which involve the interdependence and interrelationship of many factors and mechanisms that are not purely material in nature, as they belong to culture, politics, institutions and society in general. The purpose of the study is to study the main strategic priorities of the formation of the investment potential of the socio-economic development of territorial communities in the conditions of martial law. In the research process, general scientific and special methods were used, in particular: system-structural analysis (when analyzing the directions of development of territorial communities and incredible villages); extrapolation (when substantiating the involvement of investment potential in the development of territorial communities for the future) and others. It has been proven that entrepreneurship plays an important role in the implementation of strategies for the formation of investment potential for socio-economic development of territorial communities. It is highlighted that the investment attractiveness of the territorial community should include: the existing economic potential, the network of settlements and the network of public services, as well as social and human capital, since this will allow to make the most of the opportunities that arise in the socio-economic

environment, in particular, the direction that will lead to connected with the favorable economic situation in the country. An assessment of the institutional system for managing investment in the development of territorial communities of Ukraine was carried out, and in particular, the name of the territorial community, the purpose of the investment project, future benefits for the territorial community and the cost of the investment project were disclosed. It has been proven that the investment factors of the development of territorial communities allows business structures to have freedom in choosing strategic decisions, forming the effective implementation of the strategy in terms of investment and requires the use of appropriate management tools.

Keywords: investment potential, socio-economic development, territorial communities, entrepreneurship, management.

JEL classification: P25, R58, E22

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток територіальних громад в Україні натеper є виключно важливим процесом в ареалі досягнення стійкості, забезпечення достатнього рівня добробуту, якості життя населення. Реалізація зазначених спроможностей залежить від наявного інвестиційного потенціалу, функціональна спроможність якого підпорядкована дії інституту підприємництва. Відповідно у науково-практичному сенсі виходячи із сучасних реалій життя і господарювання на селі, необхідно актуалізувати підходи до розроблення стратегічних пріоритетів формування інвестиційного потенціалу соціально-економічного розвитку територіальних громад на засадах активізації підприємницької діяльності. Головні акценти у окресленні шляхів вирішення зазначених проблем проєктуюмо на концептуалізацію засад соціального, економічного розвитку територіальних громад через визначення пріоритетів формування їх інвестиційного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тенденції розвитку національної економіки зумовили необхідність розширення дослідницької проблематики щодо пріоритетів й стратегічної перспективи територіальних громад. Провідники наукового пошуку в царині пізнання зазначених питань концентрують увагу на досить широкий гаммі аспектів, зокрема: розробленні інструментарію оцінки місцевого економічного розвитку [1] (А.І. Ковальов, Т.С. Корольова та ін.); методології оцінки ризиків та механізмів розвитку територіальних громад в умовах децентралізації [2] (В.С. Кравців, І.З. Сторонянська); визначенні критеріїв оцінки самодостатності сільських територіальних громад [3] (Н.В. Морозюк); методичному характеризуванні засад розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади [4] (М.Й. Малік, Л.В. Забуранна); розкритті проблематики забезпеченні сталого та інклюзивного розвитку територіальних громад [5] (Н.В. Павліха, І.О. Цимбалюк та ін.); оцінках будови регіонального управління бізнес-процесами в умовах децентралізації влади та управління [6] (І.О. Іртищева та ін.).

Акцентованими на сутності і науково-практичній значимості піднятої проблеми вважаємо дослідження: моделей економічного розвитку [7], ролі інтегрованих господарських формувань у розвитку територій [8], дотично – природи фірми як інституційного базису пізнання внутріорганізаційних взаємодій [9], характеристик соціального капіталу й соціального підприємництва [10], інституціоналізації державної підтримки підприємництва [11], теоретичних засад економічного розвитку [12], соціально-економічного потенціалу сталого розвитку [13], розвитку сільських територій в системі євро інтеграційних пріоритетів [14], а також аналізу стану, практик і функціоналу інституційного забезпе-

чення розвитку сільських територіальних громад з проєкцією на активізацію підприємництва [15–23].

Основна проблема, яка на сьогодні є не повністю розкрита у науковому просторі, полягає у визначенні напрямків соціального, економічного та інвестиційного розвитку територіальних громад, їх критеріїв та способів їх поєднання, та на основі отриманих даних визначення, та за умови можливого стимулювання держави, соціально-економічних напрямків подальшого їх розвитку. Проблеми соціального, економічного та інвестиційного потенціалу розвитку передбачають взаємозалежність і взаємозв'язок багатьох факторів і механізмів, які не мають суто матеріального характеру, а вони належать до культури, політики, інституцій та суспільства загалом.

Мета статті полягає у дослідженні основних стратегічних пріоритетів формування інвестиційного потенціалу соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану. У процесі дослідження використано загальнонаукові і спеціальні методи, зокрема: системно-структурний аналіз (при аналізі напрямів розвитку територіальних громад та наймовірних сіл); екстраполяції (при обґрунтуванні залучення інвестиційного потенціалу у розвиток територіальних громад на перспективу) та ін.

Виклад основних результатів дослідження. Економічний розвиток територіальних громад повинен бути проведений із використанням елементів діагностичного аналізу екзогенного та ендегенного середовища, що і буде основою інформаційного забезпечення підготовки і прийняття управлінських рішень та стане складовою частиною до розробки плану дій щодо забезпечення розвитку відповідної територіальної соціально-економічної системи.

Розглядаючи тенденції розвитку підприємництва у територіальних громадах слід відмітити, що вони повинні характеризуватися прагненням до поліпшення екологічної ситуації в регіоні, сприяти забезпечення зайнятості і зростанню доходів населення громади; визначають впровадження новітніх технологій у традиційне сільськогосподарське виробництво; формують експортний потенціал; забезпечують підвищення прибутковості [8, с. 104].

Підприємництво має таку здатність яка окреслює нові комбінації у використанні ресурсного потенціалу, впровадженні нових продуктів та методів управління у відповідь на зміну ринкової кон'юнктури, оскільки саме це дає змогу підтримувати ефективність господарської діяльності на рівні підприємства громади [9]. Це і обумовило розуміння необхідності формування ефективного інвестиційного потенціалу у територіальних громадах, який матиме кінцеву мету, націлений на зміну траєкторії руху територіальної громади за рахунок факторів і механізмів на які будуть спрямо-

вані інвестиції. Дослідженню ролі підприємництва та інституціоналізації державної підтримки її розвитку було приділено ряд праць [10, с. 44–53; 11, с. 67–76].

Група авторів, які займалися розкриттям питання розвитку, приділяла саме цьому процесу чи не найголовнішу роль. Й. Шумпетер, автор теорії розвитку, доводив, що зростання є поступовим процесом, зміною, яка збільшується або зменшується, а тому і є тенденцією [12]. Тим самим, по суті, методологічно заявлено, що економічний розвиток є непостійною зміною оскільки це не лише зміна інтенсивності, але й окреслення нових трендів та норм, а тому розвиток не можна отожднювати з прогресом. Тобто розвиток – це зміна структури, а не лише потужності, оскільки він не тільки посилює та уповільнює, він також і змінює процеси. Він носить еволюційний характер, а тому його важко передбачити, ним неможливо керувати ні інтелектуально, ні практично.

Планування інвестиційного розвитку територіальних громад є необхідним у тому випадку, коли дії спрямовуються на поліпшення соціальних змін, тобто це завжди буде нашим результатом, який ми або можемо контролювати, або який не можемо передбачити. У цьому контексті заслуговує на увагу розуміння сут-

ності потенціал, який орієнтований на майбутній розвиток і який поєднує певні значення як «можливості» та «перспективи», так і «здатність» та «спроможність» одночасно взаємодіяти із наявною в межах певної держави сукупністю різних ресурсів) [13, с. 14]. Надаючи особливого значення поняттю потенціал В.Є. Крупін трактує його як вираз сукупності наявних (доступних) ресурсів, що можуть бути використані для досягнення певної мети, здійснення певної дії, а тому потенціалом розвитку сільських територій є існуючі та доступні ресурси, застосування яких дозволить підвищити кількісні та покращити якісні показники, що будуть віддзеркаленням соціально-економічного зростання на цих територіях [14, с. 74].

Інвестиційні чинники розвитку територіальних громад дозволяють підприємницьким структурам мати свободу у виборі стратегічних рішень, формуючи ефективне впровадження стратегії у частині інвестування та потребує застосування відповідних інструментів управління. Натепер в Україні на рівні територіальних громад діє проєктова система управління надходженням інвестицій у розвиток територіальних громад (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка інституційної системи управління надходженням інвестицій у розвиток територіальних громад України

Назва територіальної громади	Мета інвестиційного проєкту	Майбутні вигоди для територіальної громади	Вартість проєкту
Тупичівська територіальна громада (Чернігівщина)	Створення власної соціальної пекарні на базі старої школи, яка забезпечить потреби мешканців 11 населених пунктів (закуплено тістоміси та кухарське приладдя).	1. Створені робочі місця займуть місцеві мешканці та ВПО. 2. Створить продовольчу безпеку в громаді. 3. Відродить традиції випікання хліба.	Загальна вартість проєкту складає 500 тис. грн.
Трояндове, Одеська область	Створення сільськогосподарського кооперативу «Трояндове королівство» дозволить об'єднати всіх трояндарів (закуплене обладнання для переробки троянд та облаштування магазину, розробка сайту для інтернет-магазину, створення крамниці, інтернет-магазину).	1. Сприятиме продовження підприємницького і туристичного сезону у громаді. 2. Забезпечить роботою наше населення; 3. Зупинити міграцію молоді з села.	Загальна вартість проєкту складає 399 тис. грн, з яких 250 тис. грн – кошти майбутніх членів кооперативу та 50 тис. грн надає територіальна громада. Та грошовий грант у розмірі 100 тис. грн від Посольства Королівства Нідерландів в Україні.
Село Кваси, Ясінянська ТГ (Закарпаття)	Створення мобільного пункту прийому та охолодження молока; розвиток та підтримка малого традиційного фермерства і насамперед забезпечення стабільного ринку збуту для жителів усієї Ясінянської ТГ.	1. Допомога у транспортуванні молока від жителів всієї Ясінянської ТГ до сироварні «Розенталь». 2. Забезпечення безперебійного виготовлення та постачання коров'ячої бринзи.	Загальна вартість проєкту складає 15 тис. євро
Село Нова Слобода Сумської області	Виробництво чаїв під брендом «Горюньські чаї».	Передача чаю для внутрішньо переміщених осіб.	30 тис. грн
Весела Долина село в селі – «Фрумушика-Нова».	Центр етнографічного сільського туризму та сімейного відпочинку. Популярний винний туризм та лавандовий напрямок.		
Місто Копичинці Копичинецької ТГ (Тернопільщина)	Активно розвивають підприємницьку діяльність і створюють сприятливі умови для життя та бізнесу. Відкрито бізнес-хаб.	Знаходити стимул для людей займатись власною справою.	

Джерело: сформовано на основі джерела [15–17]

Провівши оцінку інвестиційної привабливості територіальних громад виділимо також і основні проблеми на шляху їх реалізації: низька ефективність та співробітництво між громадами та країнами ЄС (обмежені організаційні та фінансові можливості суб'єктів підприємництва для підвищення конкурентоспроможності, кадровий дефіцит на ринку праці [18], дефіцит інвестиційних сфер) [19]; низька ефективність співпраці з фондами ЄС, оскільки це дозволить багатовимірно зміцнити потенціал територіальних громад; несприятливе законодавче та фіскальне регулювання; воєнні дії на території України; відсутність інвестицій у місцеві дороги та на захист навколишнього середовища.

За твердженням Р. Корінця інвестиційна привабливість громади є сукупністю факторів, що визначають здатність громади залучати інвестиції, як національні, так і з-за кордону, яка передбачає як жорсткі (географічне розташування; природні ресурси, робочу силу, R&D потенціал, споживчий сегмент, бізнес сегмент, інфраструктура) так і м'які фактори (діловий клімат, підгрупа факторів, правил та процедур, успішний досвід реалізації інвестиційних проєктів, відкритість влади та діловий оптимізм) [21].

Здійснюючи оцінку інвестиційної активності територіальних громад, Всеукраїнська Асоціація ОТГ у квітні 2023 р. здійснила опитування 170 лідерів територіальних громад щодо інвестиційної активності громад, згідно якого було отримано такі результати: 19 % опитаних незадоволені рівнем співпраці громади з інвесторами; 45% опитаних мають затверджені Інвестиційні паспорти рік тому, розроблені органами громад власними силами; 22% населення усно залучалося до розробки інвестиційного паспорту громади; 78% по одному об'єкту профінансували інвестори з моменту затвердження інвестиційного паспорта громади (з числа тих, що були позначені в Інвестиційному паспорті громади) [22].

Встановлено, що підприємництво відіграє важливу роль у реалізації стратегій формування інвестиційного потенціалу соціально-економічного розвитку територіальних громад. Інвестиційна привабливість територіальних громад повинна включати: наявний економічний потенціал, мережу поселень і мережу громадських послуг, а також соціальний і людський капітал (залучення людського капіталу в цю територіальну громаду через депопуляцію та старіння їх населення), заснований на оптимальному розмірі населення, оскільки саме це дозволить максимально використовувати можливості, що виникають в соціально-економічному середовищі, зокрема того яке напрому буде пов'язане зі сприятливою економічною ситуацією в країні.

Висновки. Отже, стратегічними пріоритетами управління формуванням інвестиційного потенціалу соціально-економічного розвитку територіальних громад виступають: побудова функціональних, дієвих механізмів інституційної взаємодії стейкхолдерів-учасників соціально-економічного обміну на місцях; залучення необхідного обсягу капіталу на взаємовигідних з інвесторами умовах; правильне використання як внутрішніх так і зовнішніх інвестиційних ресурсів для забезпечення збалансованого розвитку територіальної громади; налагодження прямих контактів з інвесторами та ознайомлення їх із умовами взаємного розвитку; реалізація інвестиційної політики територіальної громади на засадах взаємовигідної співпраці і врахування характеру соціального капіталу; популяризація в соціальних мережах, засобах масової інформації даних про інвестиційні об'єкти та природні ресурси територіальної громади; розробка інвестиційних пропозицій; поширення інформації про можливості розміщення у територіальній громаді індустріального парку; концентрації інвестицій у регіоні та здатність регіону залучати інвестиції; розробка планів привабливості для розвитку бізнесу; залучення грантового фінансування.

Список використаних джерел:

1. Інструментарій місцевого економічного розвитку: теорія, методологія, практика: монографія / Ковальов А.І., Корольова Т.С., Сментина Н.В., Павлова Т.В., Карпов В.А., Фіалковська А.А., Котова І.М.; за заг. ред. А.І. Ковальова. Київ : ФОП Гуляєва В.М., 2021. 413 с. URL: <https://cutt.ly/lwLWAhuK>
2. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравців В.С., Сторонянської І.З. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2020. 531 с.
3. Морозюк Н.В. Теоретичні аспекти самодостатності сільських територіальних громад. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії (Серія: Економічні науки)*. 2012. Вип 5. С. 173–178.
4. Малік М.Й., Забуранна Л.В. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації влади. *Економіка АПК*. 2017. № 7. С. 5–14.
5. Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання: монографія / Павліха Н.В., Цимбалюк І.О., Хомюк Н.Л., Войчук М.В., Савчук А.Ю., Коломечюк В.В., Цимбалюк С.М.. Луцьк : Вежа-Друк. 2022. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/22187/1/Bezpeka_stal_rozv.pdf
6. Іртишева І.О., Надточій І.І., Мураховська Л.П. Регіональне управління бізнес-процесами в умовах децентралізації влади в Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. Т. 6. № 2. С. 48–55.
7. Моделі місцевого економічного розвитку: успішні практики. URL: <https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/dinaprintweb.pdf>
8. Шпикуляк О.Г., Ігнатенко М.М., Швець А.А. Концептуальні оцінки реалізації засад інклюзивного розвитку сільських територій за участі агрохолдингових інтегрованих формувань. *Економіка АПК*. 2021. № 3. С. 97–111. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202103097>
9. Коуз Р.Г. Природа фірми. Історія економічних учень: хрестоматія : навч. посіб. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка / за ред. В.Д. Базилевича ; [уклад.: Базилевич В.Д., Грачевська Н.І., Маслов А.О. та ін.]. Київ : Знання, 2011. Розд. 8. С. 1096–1111.
10. Шеленко Д.І., Баланюк І.Ф., Баланюк В.С. Соціальний капітал у розвитку соціального підприємництва. *Економіка АПК*. 2021. № 11. С. 44–53. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202111044>
11. Гуменюк М.М., Шпикуляк О.Г., Неміш Д.В., Шеленко Д.І. Інституціоналізація державної підтримки розвитку малого аграрного підприємництва в умовах воєнного стану: регіональний аспект. *Вісник аграрної науки*. 2023. № 11. С. 67–76. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovissnyk202311-09>

12. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / пер. з англ. В. Старка. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
13. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с. URL: http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/nas_dop_2015.pdf
14. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: монографія. НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В.В. Борщевський. Серія "Проблеми регіонального розвитку". Львів. 2012. 216 с.
15. Громада Чернігівщини стала на крок ближчою до власної пекарні. URL: <https://cutt.ly/YwLNUQKo>
16. Визначено переможців Всеукраїнського конкурсу Неймовірно села України 2022. URL: <https://cutt.ly/5wLCNYtb>
17. Копичинецька ТГ: Як за допомогою грантів стимулювати людей займатись власною справою. URL: <https://cutt.ly/dwLCMq7Q>
18. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Інститути та інституції у розвитку аграрної сфери економіки. *Економіка АПК*, 2011. С. 169–176.
19. Shelenko, D., Kijek, A. & Shpykuliak O. Determination of organizational and economic determinants of the current state and development trends of agricultural producers in Poland and Ukraine. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2023. Vol. 10. No. 4(2023). P. 17–30. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.10.4.39-47>
20. Шеленко Д.І. Деякі аспекти науково-методологічного забезпечення пореформеного розвитку сільського господарства. *Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць*. Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. Вип. 197. У 5 т. Т. II. С. 269–273.
21. Корінець Р. Підвищення рівня інвестиційної активності територіальних громад. Семінар «Інвестиційна активність громад» URL: <https://cutt.ly/wwLDgWJ4>
22. Інвестиційна активність громад. Всеукраїнська Асоціація ОТГ. URL: <https://hromady.org/investicijna-aktivnist-gromad/>
23. Розробка агроекономічного паспорту громади : методичні рекомендації / Пугачов М.І., Патики Н.І., Пасічник Ю.В. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2023. 48 с.

References:

1. Instrumentarii mistsevoho ekonomichnoho rozvytku: teoriia, metodolohiia, praktyka [Toolkit of local economic development: theory, methodology, practice]: monograph / Kovalov A.I., Korolova T.S., Smetyna N.V., Pavlova T.V., Karpov V.A., Fialkovska A.A., Kotova I.M. (2021) / in general ed. A.I. Kovalev. Kyiv: FOP Hulciaeva V.M. Available at: <https://cutt.ly/lwLWAhuK>
2. Kravtsiva V.S., Storoniaskoi I.Z. (eds.) (2020) Terytorialni hromady v umovakh detsentralizatsii: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku [Territorial communities in conditions of decentralization: risks and mechanisms of development]: monograph. Lviv: State University "Institute of Regional Studies named after M.I. Dolishnoho National Academy of Sciences of Ukraine".
3. Moroziuk N.V. (2012) Teoretychni aspekty samodostatnosti silskykh terytorialnykh hromad [Theoretical aspects of self-sufficiency of rural territorial communities]. *Scientific works of the Poltava State Agrarian Academy (Series: Economic Sciences)*, is. 5, pp. 173–178.
4. Malik M.I., Ziburanna L.V. (2017) Rozvytok silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii vlady [Development of rural areas in conditions of decentralization of power]. *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 5–14.
5. Bezpeka staloho rozvytku rehioniv ta terytorialnykh hromad Ukrainy na zasadakh inkluzivnoho zrostantia [Security of sustainable development of regions and territorial communities of Ukraine on the basis of inclusive growth]: monograph. Pavliukha N.V., Tymbaliuk I.O., Khomiuk N.L., Voichuk M.V., Savchuk A.Iu., Kolomechiuk V.V., Tymbaliuk S.M. (2022) Lutsk: Vezha-Druk. Available at: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/22187/1/Bezpeka_stal_rozvpdf
6. Irtyshcheva I.O., Nadtochii I.I., Murakhovska L.P. (2021) Rehionalne upravlinnia biznes-protsesamy v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini. [Regional management of business processes in the conditions of decentralization of power in Ukraine]. *Ukrainian Journal of Applied Economics*, vol. 6, no. 2, pp. 48–55.
7. Modeli mistsevoho ekonomichnoho rozvytku: uspishni praktyky [Models of local economic development: successful practices]. Available at: <https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/dinaprintweb.pdf>
8. Shpykuliak O.H., Ihnatenko M.M., Shvets A.A. (2021) Kontseptualni otsinky realizatsii zasad inkluzivnoho rozvytku silskykh terytorii za uchasti ahrokhodnykh intehrovanykh formuvan [Conceptual assessments of the implementation of the principles of inclusive development of rural areas with the participation of agroholding integrated formations]. *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 97–111. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202103097>
9. Kouz R.H. (2011) *Pryroda firmy. Istorii ekonomichnykh uchen: khrestomatii* [The nature of the firm. History of economic students: textbook: academician. manual]. Kyiv. National University named after Taras Shevchenko; under the editorship V.D. Bazylevycha [compiler: Bazylevykh V.D., Hrazhevska N.I., Maslov A.O. and others]. Kyiv: Znannia. Chap. 8, pp. 1096–1111.
10. Shelenko D.I., Balaniuk I.F., Balaniuk V.S. (2021) Sotsialnyi kapital u rozvytku sotsialnoho pidpriemnytstva [Social capital in the development of social entrepreneurship]. *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 44–53. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202111044>
11. Humeniuk M.M., Shpykuliak O.H., Nemish D.V., Shelenko D.I. (2023) Instytutsionalizatsiia derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho ahrokhodnoho pidpriemnytstva v umovakh voiennoho stanu: rehionalnyi aspekt [Institutionalization of state support for the development of small agrarian entrepreneurship under martial law: regional aspect]. *Bulletin of Agricultural Science*, vol. 101, no. 11, pp. 67–76. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202311-09>
12. Shumpeter Y.A. (2011) *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsykladu* [Theory of economic development. Research on profits, capital, credit, interest and the economic cycle trans] / from English V. Stark. Kyiv-Mohyla Academy Publishing House.
13. Sotsialno-ekonomichniy potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta yii rehioniv: natsionalna dopovid (2014) [Socio-economic potential of sustainable development of Ukraine and its regions: national report] edited by Acad. National Academy of Sciences of Ukraine E.M. Libanovoi, Acad. NAAS of Ukraine M.A. Khvesyuka. Kyiv: DU IEPSSR NAS of Ukraine, Available at: http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/nas_dop_2015.pdf
14. Rozvytok silskykh terytorii v sistemі yevrointehratsiinykh priorytetiv Ukrainy (2012) [Development of rural areas in the system of European integration priorities of Ukraine]: monograph. NAS of Ukraine. Institute of Regional Studies; of science ed. V.V. Borshchevskiyi. Series "Problems of regional development". Lviv.

15. Hromada Chernihivshchyny stala na krok blyzhechoiu do vlasnoi pekarni [The community of Chernihiv Oblast has become one step closer to its own bakery]. Available at: <https://cutt.ly/YwLNuQKo>
16. Vyznachenno peremozhtsiv Vseukrainskoho konkursu Neimovirni sela Ukrainy 2022 [The winners of the All-Ukrainian contest Incredible Villages of Ukraine 2022]. Available at: <https://cutt.ly/5wLCNYtb>
17. Kopychynetska TC: Yak za dopomohoiu hrantiv stymuliuvaty liudei zaimatys vlasnoiu spravoiu [How to stimulate people to do their own business with the help of grants]. available at: <https://cutt.ly/dwLCMq7Q>
18. Malik M.I., Shpykuliak O.H. (2011) Instytuty ta instytutsii u rozvytku ahraryi sfery ekonomiky [Institutes and institutions in the development of the agrarian sphere of the economy]. *Ekonomika APK*, pp. 169–176.
19. Shelenko D., Kijek A., Shpykuliak O. (2023) Determination of organizational and economic determinants of the current state and development trends of agricultural producers in Poland and Ukraine. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, vol. 10, no. 4, pp. 17–30. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.10.4.39-47> E
20. Shelenko D.I. (2004) Deiaki aspekty naukovo-metodolohichnoho zabezpechennia poreformenoho rozvytku silskoho hospodarstva [Some aspects of scientific and methodological support for the post-reform development of agriculture. *Economics: problems of theory and practice*: Collection of scientific papers. Dnipropetrovsk: DNU. Is. 197, In 5 vol., vol. II, pp. 269–273.
21. Korinets R. Pidvyshchennia rivnia investytsiinoi aktyvnosti terytorialnykh hromad [Increasing the level of investment activity of territorial communities]. Seminar "Investment activity of communities". Available at: <https://cutt.ly/wwLDgWJ4>
22. Investytsiina aktyvnist hromad. [Investment activity of communities]. All-Ukrainian Association of OTC. Available at: <https://hromady.org/investicijna-aktivnist-gromad/>
23. Rozrobka ahroekonomichnoho pasporta hromady: metodychni rekomendatsii [Development of the agro-economic passport of the community: methodological recommendations] / Puhachov M.I., Patyka N.I., Pasichnyk Yu.V. and other (2023) Kyiv: NNC "IAE".